

ISSN 0350–185X
UDK 808

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

КЊ. LXXIV, СВ. 1

Уређивачки одбор:

*др Јасна Влајић-Појовић, др Рајна Драгићевећ, др Најда Иванова,
др Александар Лома, др Алина Маслова, др Софија Милорадовић,
др Мирослав Николић, др Слободан Павловић, др Предраг Пипер,
др Слободан Ремейић, др Живојин Сијанојчић, др Срејто Танасић,
др Зузана Тојолињска, др Анајолиј Турилов, др Викјор Фридман*

Главни уредник

Предраг Пипер

БЕОГРАД
2018

ISSN 0350-185X, LXXIV, св. 1 (2018)
UDK: 811.163.41'367.622
811.163.2'367.622
811.163.41:811.163.2
COBISS.SR-ID: 267373836
DOI: <https://doi.org/10.2298/JFI1801097A>
Примљено: 29. маја 2017.
Прихваћено: 27. децембра 2017.
Оригинални научни рад

МАРИАНА З. АЛЕКСИЋ*

Универзитет у Београду

Филолошки факултет

Катедра за српски језик са јужнословенским језицима

ТИПОЛОГИЈА ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКИХ ОДНОСА ИСТОКОРОЕНСКИХ ИМЕНИЧКИХ ЛЕКСЕМА СЛОВЕНСКОГ ПОРЕКЛА У СРПСКОМ И БУГАРСКОМ ЈЕЗИКУ (КОМПАРАТИВИСТИЧКИ ПРИСТУП)

У раду се истражује семантички однос заједничких именица словенског порекла у савременом српском и бугарском језику, као и њихове фонолошке и прозодијске адаптације и интегрисања у оба лексичка система. Фокус је усмерен на широки распон конвергентности, односно дивергентности у семантици формално сличних именичких лексема, који се креће од формално-стилске истоветности до семантичке искључивости. У оквиру истраживања презентује се методолошки поступак за компаративну семантичку анализу заједничких лексема словенског порекла у језицима истоветне генетске (словенске) основе.

Кључне речи: међујезичка енантисемија, међујезичка хомонимија, семантичка еквивалентност, семантичка нееквивалентност, семантичка реализација, хомонимични пар.

Савремени лексички системи српског и бугарског језика садрже велики број именичких лексема словенског порекла које данас имају активну употребу и представљају интегрални део разних лексичко-семантичких група, као што су: флора, фауна, географски појмови, прехранбени производи, предмети покућства и др. Њихово потпуно или делимично формално поклапање представља услов за лексичку анализу чији је циљ утврђивање нивоа семантичке конвергентности / дивергентности, што је могуће утврдити уочавањем

* mariana.bane@gmail.com

врсте семантичке опозиције између чланова лексичког пара. Овај приступ намеће се и због чињенице да се услед деловања семантичких фактора, али и екстралингвистичких (историјски, социјални, културни, политички и сл.), заједничка истокоренска лексема словенског порекла интегрише у књижевном вокабулару оба језика, при чему је често српска лексема потпуни или делимични семантички аналог бугарске лексеме или обрнуто, али не увек. Заједничке именичке лексеме словенског порекла које су присутне у лексиси српског и бугарског језика поделили смо условно у две групе А и Б, сходно поклапању – непоклапању семантичке компоненте у пару. Тако група А обухвата лексичке парове чији се неизведени или изведени чланови одликују идентичном семантиком и истим графемским и фонолошким обликом, припадношћу истом стилу и истом употребном вредношћу, што умногоме олакшава усмену комуникацију, као и превод различитих врста литературе с једног језика на други, а од великог је значаја и за размену информација. Њихове лексичке компоненте јесу заједничке лексеме у истим лексичко-семантичким групама: *брада – брада, браћ – брат, глава – глава, гроб – гроб, живој – живот, ковач – ковач, кокошка – кокошка, койишо – копито, койрива – коприва, корен – корен, мама – мама, месо – месо, мейла – метла, ограда – ограда, њланина – планина, сесџра – сестра, шишарка – шишарка* и др.

У ову групу уврстили смо и многобројне лексичке парове, чији се чланови одликују идентичном семантиком и сличним фонолошким обликом, припадношћу истом стилу и истом употребном вредношћу, при чему смо занемарили прозодијске разлике, везане за место и врсте акцента чланова лексичких парова, јер их сматрамо ирелевантним за остваривање двосмерне комуникације: *вешар – вятър, грло – гърло, голуб – гълъб, грозђе – грозде, деда – дядо, дрво – дърво, дуг – дълг, зуб – зъб, јабука – ябълка, језик – език, колено – коляно, конац – конец, коњ – кон, књига – книга, крсџ – кръст, љубав – любов, магла – мъгла, млеко – мляко, мука – мъка, њива – нива, њешао – петел, њоље – поле, смрџ – смърт, сунце – слънце* и др. Слични фонолошки облик лексема из оба језика подразумева присуство етимолошких еквивалената и то најчешће у структури лексичке морфеме, што наравно не искључује и остале творбене форманте (афиксе и грамеме). Тако се, рецимо, српска лексема *џуџ* и бугарска лексема *пџт*, које су семантички идентичне, разликују формално због различитих рефлекса (ж) – у, односно џ у лексичкој морфемати. Код лексичких парова *каџ – капка, шиџак – шипка, мрав – мравка* лексичка морфема је графемски и фонолошки иста, а граматичка опозиција је везана за категорију род (мушки – женски). У овим

примерима бугарска лексичка компонента садржи суфиксалну компоненту *-к(а)* која има знатни степен продуктивности у творби именице женског рода у бугарском језику (уп. РАДЕВА 1987).

Такође, скупина А би обухватала и многобројне неизведене или изведене лексеме истог или сличног фонолошког облика и истоветне семантичке структуре, које се разликују по својој стилској маркираности и / или употребној вредности, односно стилски су неподударне – припадају дијалекатској или застарелој, односно књижевној лексици у оба језика или се ретко користе. Упркос евидентној семантичкој подударности оне нису узајамно заменљиве у преводу са српског на бугарски језик или обрнуто због њихових квалификатора који указују на различиту употребну вредност лексема.

Асиметрична укрштања се уочавају на нивоу књижевна – некњижевна реч, односно некњижевна – књижевна реч.

Примери лексичких парова у којима је само српска лексема књижевна су: *барјак – байрак, кошуља – кошуља дијал.* (б. књ. *риза*), *кукуруз – кукуруз дијал.* (б. књ. *царевица*), *мачка – мачка дијал.* (б. књ. *котка*), *мајица – матица заст.* и *дијал.* (б. књ. *пчела майка*), *нога – нога дијал.* (б. књ. *крал*)¹ и др.

Примери лексичких парова у којима је само бугарска лексема књижевна су: *дојка заст.* (књ. *дојиља*) – *дойка, дрвник покр.* (ср. књ. *дрвљаник*) – *дрџник, лојзе дијал.* (ср. књ. *виноград*) – *лозе, ошечество арх.* (ср. књ. *отаџбина*) – *отечество, известие заст.* (ср. књ. *известия*) – *известие* и др.

У исту скупину укључили смо и лексичке парове чије компоненте повезује синонимични однос: *брзина – бързина, буба – буба, велик – велик, величина – величина, ланац – ланец* и др.

Међутим, већу пажњу свакако изазива немали број истокоренских хомонимичних и ретко енантисемичних лексема (ову скупину смо условно означили са Б), код којих се уочава различит степен семантичке дивергенције. Основ за њихову класификацију представља семантички однос основних номинационих значења лексема-чланова међујезичког пара. Тако смо скупину парова Б поделили у два основна типа (Б₁ и Б₂), сходно непоклапању – поклапању примарних семантичких реализација српске и бугарске лексичке компоненте².

¹ Квалификатори који указују на употребне и стилске вредности наведених лексема наводе се као и у постојећим једнојезичким речницима српског, односно бугарског језика (РСАНУ, РСЈ, РБЕ, БТР).

² Терминолошке синтагме *семантичка реализација, примарна семантичка реализација, секундарна семантичка реализација* користимо према тумачењу Д. Г. Премк (1984: 11).

Први тип – Б₁ чине парови чије су ПСР нееквивалентне, а други тип – Б₂ укључује парове са истоветном СР, при чему се уочавају разлике у значењу на секундарном нивоу. Први разлог за овакву поделу крије се у чињеници „да је основно значење лексеме оно са којим се она идентификује као засебна лексичка јединица у свести носиоца одређеног језика. Примарно значење лексеме независно је од контекста, с једне стране, и независно од осталих семантичких реализација које су секундарне и њиме мотивисане, с друге стране, а чињеница је да се оно прво усваја“. Управо се због тога основно значење лексеме у лексикографској пракси наводи као прво значење. Секундарне семантичке реализације дате лексеме изведене су њиховом метафоричком или метонимијском (укључујући и синегдоху) повезивањем са ПСР (ГОРТАН-ПРЕМК 1997: 39, 114). Други разлог за наведену поделу оправдан је искуством и праксом, која показује да између језика исте генетске (у овом случају јужнословенске) основе који су у контакту долази до погрешне замене примарних семантичких реализација формално истих или сличних лексема. У зависности од присуства фактора немотивисаности – мотивисаности, хомонимичне парове унутар оба типа поделили смо у два подтипа. Први подтип укључује парове чији су чланови немотивисани (неизведени), а други обухвата парове који имају мотивисане (изведене) лексичке компоненте. Ова подела на подтипове оправдана је чињеницом да је лексички фонд и српског и бугарског језика кроз своју историју стваран и допуњаван процесом извођења нових мотивисаних лексема од већ постојећих немотивисаних лексичких јединица. Хомонимске лексичке парове размотрићемо и са становишта семантичког повезивања њихових чланова, што намеће потребу гранања мотивисаних и немотивисаних хомонима у групама према одсуству / присуству ЗСК. У оквиру издвојених подтипова спровећемо семантичку анализу неких од међујезичких парова да бисмо створили увид у карактер, врсте семантичких опозиција између њихових лексичких компонената.

Тип Б₁ Именички хомонимични парови чије се примарне семантичке реализације не поклапају

Овај тип именичких парова обухвата два подтипа: подтип Б₁1.0 – немотивисани именички хомонимични парови и подтип Б₁2.0 – мотивисани именички хомонимични парови. У оквиру сваког подтипа немотивисаних, односно мотивисаних именичких парова, издвојили смо по две групе: Б₁1.1 – немотивисани именички хомонимични

парови без ЗСК и Б₁ 1.2 – немотивисани именички хомонимични парови са ЗСК између лексичких компонената пара. Подтип мотивисаних именичких парова (Б₁ 2.0) такође се дели на две групе: Б₁ 2.1 – мотивисани именички хомонимични парови без ЗСК и Б₁ 2.2 – мотивисани именички хомонимични парови са ЗСК.

Подтип Б₁ 1.0 Немотивисани именички хомонимични парови

Овај подтип обухвата две групе именичких хомонима: прва (Б₁ 1.1) садржи парове без ЗСК, док друга подгрупа (Б₁ 1.2), која је знатно бројнија, укључује парове са ЗСК.

Група Б₁ 1.1 Немотивисани именички хомонимични парови без ЗСК

Ова група садржи међујезичке хомониме који се одликују истим или сличним формално-фонолошким склопом, али њихове семантичке компоненте не повезује ниједан заједнички елемент на плану садржаја. Међу њима је немогуће уочити било какву ЗСР или чак неку ЗСК. Према Б. Тафри (ТАФРА 1986: 388) такви хомоними су унутар једног језика у опозицији по међусобној искључивости, по својеврсном семантичком одгуривању. Основне и секундарне реализације чланова таквог пара именују појмове који никада не припадају истом семантичком пољу. Милана Радић-Дугоњић (РАДИЋ-ДУГОЊИЋ 1991: 27) сматра такође да њихове семантичке реализације фигурирају по систему искључивости и по томе су слични једнојезичким хомонимима или, другачије речено, између лексичких компонената пара недостаје било какав семантички однос; њихова сличност осликана је у истој или скоро истој фонолошкој форми. Као пример наводимо неколико хомонимичних парова мушког и женског рода:

Мушки род

У нашој грађи има двадесетак оваквих парова, од којих наводимо само неке:

бук / *бук*, *грб* / *грѣб*, *грм* / *грѣм*, *лук* / *лук*, *мед* / *мед*² 'вид метал', *ѵрсѣ* / *прѣст*² 'почва, земја', *сан* / *сан* и др. Конкретни предмети именују чланови парова *бук* / *бук*, *грб* / *грѣб*, *грм* / *грѣм*, *мед* / *мед*² и *ѵрсѣ* / *прѣст*², а апстрактне – једна од СР српске лексеме *бук* са значењем 'снажан јак шум' и чланови пара *сан* / *сан*. Бугарски члан у паровима *бук* / *бук*, *лук* / *лук*, као и српски члан у пару *грм* / *грѣм*, јесу фитоними.

Женски род

Хомонимичне парове женског рода који припадају групи Б₁1.1 наводимо у целини: *бука / бука, буква / буква и засїава / засїава*. Сви чланови из ове подгрупе, изузев српског члана пара *бука / бука*, означавају предмете, док је бугарска лексема *бука* фитоним.

Група Б₁1.2 Немоїивисани именички хомонимични парови са ЗСР

Издвојена група бројнија је у односу на претходну и обухвата парове сва три рода. То су исте, кореспондентне словенске лексеме које су у српском и бугарском језику доживеле извесна, већа или мања, семантичка померања. Анализом полисемантичких структура чланова парова дошли смо до две могућности испољавања семантичке везе између њих: 1) Поклапање ПСР српске, односно бугарске лексичке компоненте са неком од ССР бугарске, односно српске лексичке компоненте, уз једну или више ДСР и 2) Присуство ЗЕСС лексичких компонената пара³.

Прву могућност семантичког повезивања, која се појављује у оквиру ограниченог броја парова сва три рода, наводимо у целини:

Мушки род

Именичких хомонимичних парова са ЗСР има три: *брод / брод, муж / мъж и оїац / отец*. Чланови парова означавају предмете (*брод / брод*) или лица (*муж / мъж, оїац / отец*). Између чланова парова ове подгрупе присутна је привативна опозиција и то у две варијанте. У првој, српски члан пара обухвата значења бугарског члана (*брод / брод, оїац / отец*), а у другој бугарски члан обухвата значења свог српског парњака. Прву варијанту привативне опозиције показаћемо на примеру пара *оїац / отец* коме је ЗСР 'свештено, духовно лице (свештеник, калуђер), најчешће уз име (у директном обраћању и без имена, обично уз назив чина)'. ДСР су: ПСР српског члана са значењем 'мушки родитељ, мушкарац према својој деци' = б. *баца*; ССР 'мн. предак, праотац' = б. *їредци, деди, їрадеди* и 'фиг. зачетник, покретач, оснивач' = б. *баца, родоначалник, основател, създател*. У семантичку структуру бугарског члана укључена су и архаична значења 'баца' = ср. *оїац, родийїел* и 'мн. деди, прадеди, предци', која су заједничка, али их не узимамо у обзир јер се наш рад бави само семантичким опозицијама успостављеним на

³ Терминолошка синтаagma *заједнички елементїи из семског сасїава* подразумева присуство заједничке архисеме или заједничке семе (једне или више њих) нижег ранга.

основу савремених стандардних значења лексема у пару. Другу варијанту привативне опозиције, када бугарски члан пара обухвата значење српског члана, налазимо само код пара *муж* / *мъж*. ЗСР је 'ожећен човек (у односу према жени), мушки брачни друг, супруг', док је диференцијална ПСР бугарске компоненте са значењем 'човек от противоположния на жената пол' = ср. *мушкарац*.

Женски род

Именички парови женског рода са ЗСР из групе групе Б₁ 1.2 су: *бара* / *бара*, *гора* / *гора*, *крѝа* / *кърпа*, *ѝамейѝ* / *намет* и *ѝруба* / *трѝба*. Њихови чланови означавају конкретне предмете (бара, крпа, труба), осим чланова пара *ѝамейѝ* / *намет* који именују апстрактне појмове. Код свих наведених парова, изузев код пара *гора* / *гора*, заступљена је еквиполентна опозиција, а приказаћемо је на примеру *ѝруба* / *трѝба*. Код овог пара ЗСР лексичких компонента јесте 'врста лименог дувачког инструмента са савијеном цеви и писком у који се дува' која је у РМС дата као основно значење, а у БТР као секундарно. ДСР су: 'направа на аутомобилима за давање звучног сигнала' = б. *клаксон* и 'велики свитак, ролна (платна, тканине)' = б. *ѝой*. Бугарски члан пара има једну ДСР са значењем 'дълъг и кух цилиндър за пренасяне на течности и газове' = ср. *цев*. Међу члановима парова женског рода примећујемо привативну опозицију само код пара *гора* / *гора*, у којем српски члан обухвата значење бугарске лексема. Наиме, српска лексема *гора* има и секундарно значење 'шума, дрвеће', уз архаичну нијансу, али га речници не бележе. Из тог разлога прихватимо решење лексикографа да је то значење књижевно. Код бугарске лексема *гора* ово значење је основно, док је секундарно значење 'планина' у РБЕ маркирано квалификатором *остр.*, те га не узимамо у разматрање.

Средњи род

Именички парови средњег рода из ове групације су: *блаѝо* / *блато* и *слово* / *слово*. Као пример наводимо хомонимски пар *слово* / *слово*. Његове лексичке компоненте повезује ЗСР са значењем 'говор, беседа'. Диференцијална значења су: ПСР српског члана пара са значењем 'писмени знак у писму, азбуци' који обично одговара одређеном гласу' = б. *буква*, ПСР бугарског члана пара са значењем 'дума' = ср. *реч* и ССР бугарског члана са значењем 'език, говор' = ср. *језик*.

Друга могућност семантичке повезаности уједињује немотивисане хомонимичне парове са ЗЕСС – заједничком архисемом или

заједничком семом. Такав начин семантичког повезивања није забележен код хомонимичних лексема средњег рода.

Мушки род

Парови чији су чланови мушког рода су: *боб / боб, враг / враг, грах / грах, ѿласѿ / пласт* и *сваѿ / сват*. Лексеме у њима именују предмете или лица. Хомонимичне лексеме парова *боб / боб* и *грах / грах* су фитоними, а заједничка им је архисема *расѿиње*. Обе припадају истој лексичко-семантичкој групи *ѿврће*. Лексичке компоненте пара *сваѿ / сват* повезане су заједничком архисемом *људско биће* и део су лексичко-семантичке групе *учесници у свадби*. Код парова *боб / боб* и *грах / грах* међујезичка хомонимија мотивисана је диференцијалним семама нижег ранга које указују на разлику у сорти или врсти. У пару *сваѿ / сват* хомонимија је мотивисана такође секундарном семом, која указује на везу учесника у свадби с младенцима.

Код парова *враг / враг* и *ѿласѿ / пласт* хомонимија је мотивисана одсуством заједничке архисеме међу лексичким компонентама, али им је заједничка сема нижег ранга. На пример, код пара *враг / враг* лексеме су повезане семом која указује на непријатељски однос. Лексеме оба пара припадају различитим лексичко-семантичким групама.

Женски род

Немотивисани именички парови женског рода са ЗЕСС су: *диња / диња* и *изба / изба*. Све лексичке компоненте парова именују конкретне предмете, а чланови пара *диња / диња* су фитоними. Лексеме у наведеним паровима повезује заједничка архисема – 'воће', односно 'просторија'. Хомонимичност је у овом случају мотивисана семама нижег ранга које указују на врсту воћа и његове биолошке карактеристике (*диња / диња*), односно на намену просторија (*изба / изба*).

Подтип Б₁2.0 Мотивисани именички хомонимични ѿарови

Овај подтип такође обухвата две групе именичких хомонима: прва група Б₁2.1 садржи парове без ЗСК, док друга подгрупа Б₁2.2, која је нешто бројнија у односу на прву, укључује парове са ЗСК. Група Б₁2.1 укључује лексеме које се одликују такође истим или сличним формално-фонолошким склопом, али припадају различитим деривационим системима, односно мотивисане су различитим

лексемама, које опет припадају различитим творбеним гнездима. Група Б₁2.2 укључује такође лексеме са истим или сличним формалним обележијима, али за разлику од оних из подгрупе Б₁2.1, овде су у питању елементи истих деривационих система. Прецизније, лексичке компоненте хомонимичних парова су у основи кореспондентне лексеме у српском и бугарском језику, што значи да семе нижег ранга које повезују лексеме једног деривационог гнезда у комплексу имају у свом семантичком садржају део сема из тог комплекса (ГОРТАН-ПРЕМК 1997: 135–136).

Група Б₁2.1 Мотивисани именички хомонимични парови без ЗСК

Међујезички хомоними из ове подгрупе су бројчано ограничени, због чега их наводимо у целини.

Мушки род

Мотивисани именички хомонимични парови без ЗСК су: *завећ / завет, левак / левак, младеж / младеж, њарњак / парник* и *њесник / пестник*. Све лексичке компоненте парова изузев пара *завећ / завет* именују конкретне појмове. Чланови ових хомонимичних парова јесу деривати различитих лексема-мотиватора. У пару *завећ / завет* српски члан је настао од глагола *завећовајти се*, док је бугарски члан резултат префиксације именичке основе. Српски члан пара *левак / левак* мотивисан је глаголом *лићи – леваћи*, док је бугарски члан именица придевског порекла. У пару *њарњак / парник* српска лексичка компонента настала је од именице, а бугарски члан је мотивисан придевом *парен* (= ср. парни). Чланови пара *њесник / пестник* именичког су порекла, али воде порекло од различитих именица – први елемент пара изведен је од именице *њесма*, а други је настао према именици *пастъ*.

За разлику од свих парова ове подгрупе једино су лексичке компоненте пара *младеж / младеж* настале од истог мотиватора (придева *млад*), с тим што између њих не постоји семантичка повезаност. Другачије речено, заједнички мотиватор није пренео икакав заједнички семантички елемент из семског састава. Због тога се овај пар, као и остали парови мушког рода, налази у опозицији семантичке искључивости.

Женски род

Хомонимични парови женског рода који припадају групи Б₁2.1 су: *врлина / вџрина, коса³ / коса¹, Кошаранка / котаранка, кочина /*

кочина, лавица / лавица, ножица / ножици и ојека / опека. Хомонимични парови *Котаранка / котаранка, кочина / кочина, лавица / лавица* и *ножица / ножици* настали су од именица које означавају различите појмове. Хомонимични пар *ојека / опека* по мотивацији је глаголског порекла, док су чланови пара *врлина / вјрлина* мотивисани различитим врстама речи – именицом, односно придевом.

У ову групу сврстали смо и парове *коса³ / коса¹ и коса³ / коса²*. Српски члан парова *коса³* мотивисан је придевом *кос*, док су бугарски чланови *коса¹* и *коса²* синхронијски гледано немотивисани. Због тога је њихово присуство у овој групи условно. Једнојезички речници српског језика (РМС и РСАНУ) потврђују три хомонимичне лексеме *коса*, од којих су *коса¹* и *коса²* семантички еквиваленти бугарских лексема *коса¹* и *коса²*. Једино се *коса³* (која је мотивисана) налази у хомонимичном односу према бугарским лексемама *коса¹* и *коса²*, па су у разматрање узети парови *коса³ / коса¹ и коса³ / коса²*. Чланови оба пара налазе се у опозицији семантичке искључивости.

Средњи род

Наша грађа забележила је у оквиру групе Б₁2.1 само један хомонимични пар *биће / биче*, чије су компоненте средњег рода, а настале су од глагола, односно именице.

Група Б₁2.2 Мотивисани именички хомонимични парови са ЗСК

Лексичке компоненте парова из ове групе припадају истим деривационим системима, односно деривационим системима којима су у основи кореспондентне лексеме у српском и бугарском језику, што значи да хомонимични парови имају у свом семантичком садржају део сема из комплекса сема нижег ранга које повезују лексеме једног деривационог гнезда (ГОРТАН-ПРЕМК 1997: 135). Ова група хомонимичних парова веома је бројна и обухвата именице сва три рода. Хомонимичне парове мушког и средњег рода одликује већа продуктивност у односу на парове женског рода. Услед несврсисходности анализирања свих хомонимичних парова из ове подгрупе, навешћемо само ограничен, репрезентативни број хомонима мушког и средњег рода, док ћемо малобројне хомонимичне парове женског рода представити у целини.

Увидом у семантичке епидигме чланова парова из групе Б₁2.2 открили смо две могућности испољавања семантичке везе између њих: 1) поклапање основних семантичких реализација једног члана са неком од ССР бугарске, односно српске лексичке компоненте уз заједничке ССР и 2) постојање ЗЕСС.

Прву могућност семантичког повезивања учили смо код парова из сва три рода.

Мушки род

Због бројности ове групе наводимо само неке парове, који су углавном настали од глагола: *завој / завой, извод / извод, одзив / отзив, одлив / отлив, оџок / отток, њроводник / проводник, смет̄ / смет* и др. Изузетак је хомонимични пар *колач / колач* чији су чланови именичког порекла и означавају предмете из кулинарства. Хомоними мотивисани глаголом могу да именују конкретне појмове (*њроводник / проводник, смет̄ / смет*), али и апстрактне (*извод / извод, одзив / отзив* и *одлив / отлив*). Код неких парова српска лексичка компонента именује предмет, а бугарска – апстрактни појам (*завој / завой, оџок / отток*). Парови мушког рода из групе Б₁2.2 најчешће остварују привативни тип семантичке опозиције и то онај код којег епидигма српског члана пара обухвата значење бугарског члана. Од наведених примера то су парови *завој / завой, колач / колач, одлив / отлив, оџок / отток, њроводник / проводник* и *смет̄ / смет*. Тако је у пару *завој / завой* заједничко значење 'завој, кривина, окука', а ДСР су: 'танка тканина за завијање рана' = б. *бинт*, 'оно чиме се нешто омотава, заштитни омот, коверат, омотница' = б. *плик, опаковка* и 'бора, набор' = б. *набор*. Еквиполентни тип семантичке опозиције уочава се код парова *извод / извод, одзив / отзив* и *њроводник / проводник*. У пару *извод / извод* заједничко значење је 'суд до којег се дође разматрањем чега', а диференцијална су 'извадак из неке књиге' = б. админ. *препис, извлечение* и 'част, дял, откъс от съчинение' = ср. *одломак*.

Женски род

Хомонимичне парове из групе Б₁2.2 представимо у целини: *биљка / билка, кошара / кошара, ревносӣ / ревност* и *свеска / свезка*. Парови *биљка / билка* и *кошара / кошара* настали су од именице, пар *свеска / свезка* из глагола, док је пар *ревносӣ / ревност* придевског порекла. Сви чланови парова, изузев пара *ревносӣ / ревност*, односе се на конкретне предмете и лица. Привативна опозиција заступљена је код парова *биљка / билка, кошара / кошара* и *свеска / свезка*, и то у оној варијанти при којој српска лексичка компонента обухвата значење бугарске компоненте. На пример, у пару *кошара / кошара* ЗСР је 'стаја за стоку', а ДСР су 'кош, корпа' = б. *кош, кошница* и 'колиба од оплетеног пруће за људе' = б. *колиба*. Чланови пара *билка / билка* такође су у привативној опозицији, а карактерише

их и однос хипероним – хипоним, јер српска лексема *биљка* са значењем 'поједини организам растиња причвршћен кореном одакле расте и развија се' = б. *расиџение* укључује и значење бугарске лексеме *билка* 'лековита трава'.

ЕКВИПОЛЕНТНИ ТИП ОПОЗИЦИЈЕ ЗАСТУПЛЕН ЈЕ САМО КОД ПАРА *ревности* / *ревност*, где је ЗСР 'особина онога који је ревностан, усрдност'. ДСР српске компоненте пара је 'ревњивост, завидљивост' = б. *зависџи*, а код бугарске компоненте то је значење 'мъчително недоверие и съмнение в неџия любов и всеотдаџност = ср. *љубомора*.

Средњи род

Од бројних хомонимичних парова средњег рода подгрупе Б₁2.2 наводимо само неке: *било* / *било*, *добро* / *добро*, *дојење* / *доене*, *искусџиво* / *изкуство*, *легло* / *легло* и др. Све лексеме у паровима су глаголског порекла изузев пара *добро* / *добро* чији су чланови настали супстантивизацијом истог придева (добар = добър). Чланови парова означавају конкретне и апстрактне појмове. Семантичка карика између чланова пара огледа се у поклапању ПСР бугарског члана са неком од ССР српског члана (*било* / *било*, *добро* / *добро*, *дојење* / *доене* и *искусџиво* / *изкуство*) или у поклапању ПСР српског члана са ССР бугарског члана пара (*легло* / *легло*). Код ове групе јављају се и привативни и еквивалентни тип семантичке опозиције. Привативни тип опозиције се уочава у две варијанте. У првој, српски члан пара обухвата значење (једно или више) бугарског члана: *било* / *било* и *дојење* / *доене*. Као пример наводимо хомонимични пар *било* / *било* у којем српски члан пара укључује оба значења бугарског парњака: 'рџб на планина, којто може да бџде и вододел; гребен' и 'рџб на покрив или греда на нај-високата част на сграда, слеме'. ДСР су: ПСР српског члана са значењем 'ритмично потискивање крви у артеријама' = б. *џулс* и 'даска или гвоздена плоча у коју се удара уместо звона, клепало' = б. *клеџало*. Другу варијанту привативне опозиције показатемо на примеру пара *искусџиво* / *изкуство*, код којег бугарска компонента укључује и значење српског парњака 'оно што је неко сам доживео, скуп знања, навика, вештина стечених у животној пракси'. ПСР бугарског члана пара са значењем 'творческа художествена дейност, художествено образно възпроизвеждане на действителността с помощта на звукове, цветове, форми, движения и др' = ср. *умеџности* је диференцијална. Еквивалентни тип семантичке опозиције код ових парова је слабо заступљен. Од наведених примера потврђен је само код пара *легло* / *легло*, где ПСР српског

члана са значењем 'место где се легу животиње (гнездо, јазбина)' обухвата и СР бугарског члана 'гнездо'. ССР српског члана 'легало, место где лежи животиња' идентична је једној од СР бугарског члана. ПСР бугарског елемента пара са значењем 'вид мебел за спане, креват' одговара српским лексемама *кревет*, *лежај*.

Друга могућност семантичког повезивања такође се уочава код парова сва три рода. Реч је о лексемама са истим кореспондентним мотиватором – именицом, глаголом или придевом, а семантичко поклапање је на нивоу семског састава појединих чланова пара, на нивоу идеографске вредности архисеме и на нивоу семе нижег ранга, док су им семантичке реализације диференцијалне.

Мушки род

Парови мушког рода изразито су бројни, има их преко осамдесет. Њихове компоненте су најчешће настале од глагола: *бодеж* / *бодеж*, *запис* / *запис*, *оток* / *оток*, *писац* / *писац*, *пролив* / *пролив*, *проток* / *проток*, *служилац* / *служилац* и др. Знатно је мање парова мотивисаних именицом, и то су: *камењар* / *каменар*, *коренак* // *коренак*, *Крајишник* / *краишник* и *листац* // *листац*. У овој групи се уочава само један пар (*живац* / *живец*) мотивисан заједничким придевом *жив*. Лексичке компоненте парова мушког рода означавају конкретне предмете и лица, изузев бугарске лексеме у пару *бодеж* / *бодеж*, која означава процес. Еквиполентна семантичка опозиција код именичке групе мушког рода испољава се у две варијанте. У првој, међујезичка хомонимија је изазвана одсуством заједничке архисеме, при чему су компоненте пара повезане семама нижег ранга: *бодеж* / *бодеж*, *живац* / *живец*, *камењар* / *каменар*, *Крајишник* / *краишник*, *оток* / *оток*, *писац* / *писац* и *пролив* / *пролив*. Као пример наводимо пар *живац* / *живец* чије компоненте имају различите архисеме, али их повезује сема нижег ранга *осетљиво место*.

Друга варијанта еквиполентне опозиције обухвата парове чији чланови имају заједничку архисему, док је међујезичка хомонимија изазвана семама нижег ранга. Реч је о паровима *запис* / *запис*, *проток* / *проток* и *служилац* / *служилац*. На пример, чланови пара *служилац* / *служилац* повезани су архисемом *човек који служи*. Српска лексема садржи и сему која указује на врсту посла који се обавља – *који врши разне физичке послове*, док бугарској лексеми она недостаје. Другим речима, значење 'којо извршава некаква служба, којо е на служба в учреждение' бугарске лексеме одговара значењу српске лексеме *службеник* или *чиновник*, али не и значењу

лексеме *слуга*. У овом примеру хомонимија је мотивисана присуством семе нижег ранга српског члана пара.

Из наше грађе издвајамо два пара чији су чланови повезани опозицијом енантиосемичности: *коренак // коренак* и *лисџак // листак* које ћемо размотрити паралелно због тога што се њихове карактеристике укрштају (Алексић 2015: 34–36). Наиме, лексичке компоненте у паровима имају исти кореспондентни мотиватор – лексему *корен*, односно *лисџ* и означавају конкретне појмове везане за биљни свет. Код лексичке компоненте ових парова уочавамо два индикатора енантиосемичности – бројност и величину⁴, чији је носилац суфикс *-ак* у оба језика. Да подсетимо, суфиксом *-ак* код српских лексема *коренак* и *лисџак* означавају се једнина и деминутивност, док се истим суфиксом код бугарских лексема *коренак* и *листка* означавају збирност и аугментативност. Код ових примера међујезичка енантиосемија је градабилна, јер диференцијалне семе упућују на изражавање максималне и минималне присутности, односно на испољавање максималне и минималне бројчане вредности и физичких особина: један – много и мали – велики.

Женски род

Парови женског рода групе Б₁2.2 малобројнији су од оних чије су лексичке компоненте мушког рода. Има их педесетак, а навешћемо неке од њих: *белка / бялка, бодља / бодла, дојка / дојка, играчка / играчка, киша / киша, кошница / кошница, крмача / кърмачка, мазница / мазница, сџаја / стая* и др. Од глагола су настали хомоними *бодља / бодла, дојка / дојка, играчка / играчка, крмача / кърмачка* и *сџаја / стая*, док су парови *белка / бялка* и *мазница / мазница* придевског порекла. Само су чланови пара *кошница / кошница* настали из исте именице (*кош*). Чланови парова означавају предмете и лица или су зооними. Код парова женског рода ове групе бележи се такође еквиполентни тип семантичке опозиције, која се огледа у постојању заједничке архисеме или семе нижег ранга, док су диференцијалне семе или архисеме мотиватори хомонимичности. На пример, лексичке компоненте пара *сџаја / стая* повезује заједничка архисема *џросџорија*, а хомонимија је мотивисана диференцијалном

⁴ Питањима индикатора енантиосемичности у бугарском језику бавили су се бугарски лингвисти, попут Шамраја (уп. ШАМРАЈ 1981) или Т. Балканског (в. Балкански 1979). Такође, у српском језику постоје радови о енантиосемичности, нпр. на контрастивном плану скренута је пажња на ову појаву (уп. МАТИЈАШЕВИЋ 1990), али и на једнојезичком (ШИПКА 2002).

семом која се односи на намену просторије – код српског члана пара то је *сїанишиїе*, *їребивалишиїе за живоїиїе*, а код бугарског члана – *за људе*.

У хомонимичном пару *крмача / кърмачка* бугарска лексема има два платисемична значења – 'жена, која кърми' и 'животно, което кърми'⁵. Чланови пара *крмача / кърмачка* (жена) имају заједничку сему нижег ранга *која даје своје млеко*, али су им различите архисеме – *живоїиїа*, односно *жсена*, што представља узрок настанка хомонимије.

Средњи род

Малобројне парове средњег рода из групе Б₁2.2 наводимо у целини: *благо / благо*, *занимање / занимание*, *имање / имане*, *їечење / печене*, *їисање / писание* и *їорицање / порицание*. Њихове лексичке компоненте мотивисане су глаголом, изузев пара *благо / благо*, чији су чланови настали од заједничког придева *благ*. Процесе означавају компоненте пара *їорицање / порицание*, српски члан пара *їисање / писание* и бугарска лексема *печене*, док су остале лексеме ове групе настале супстантивизацијом. Код пара *имање / имане* и српске лексеме *занимање* глаголност је у знатној мери потиснута, тако да су то на синхронијском плану именице. Еквиполентна опозиција се појављује код свих парова ове групе. На пример, чланови пара *имање / имане* повезани су заједничком архисемом *својина*, а међујезичка хомонимија је мотивисана секундарном семом која указује на врсте својине.

Тип Б₂ Именички хомонимични парови чије се примарне семантичке реализације поклапају

Овом типу припада преко сто осамдесет именичких парова са идентичном ПСР, док им секундарна значења могу бити семантички диференцијална, али нека од њих и идентична. Парове типа Б₂ можемо поделити на подтипове Б₂1.0 (немотивисани парови) и Б₂2.0 (мотивисани парови) који обухватају именице сва три рода. Класификација ових парова одликује се знатно мањом разуђеношћу од типа Б₁ због чињенице да оба подтипа садрже хомониме са ЗСР на нивоу основних значења. Хомонимија је код њих присутна на секундарном нивоу или, ређе, на нивоу значења индукованих се-

⁵ О термину *їлаїиисемија* в. Грицкат 1967: 217–235.

мама нижег ранга, што значи да су семантичке разлике између чланова пара знатно мање изражене у односу на хомонимски тип Б₁.

Подтип Б₂1.0 Немојивисани именички хомонимични парови

Мушки род

Подтип Б₂1.0 обухвата десетак парова мушког рода, од којих ћемо навести само неке: *венац / венец, клин / клин, прах / прах, њруд / труд, цвет / цвят* и др. Чланови парова означавају конкретне денотате осим пара *њруд / труд*, чији чланови именују апстрактне појмове. Све лексичке компоненте парова имају развијену полисемантичку структуру, а њихове секундарне реализације настале су метафоричким трансформацијама.

На семантичком плану, привативни тип опозиције бележи се само код пара *клин / клин*, при чему бугарски члан пара обухвата значење српског парњака. У овом примеру мотиватори хомонимије су две ССР бугарског члана са значењем 'вид дљги панталони със стеснени долу крачоли' = ср. *скијашке или њуристичке њанијалоне* и 'вид дамски или детски тесни панталони, изработени от еластичен плат' = ср. *хеланке*. Оба наведена значења бугарске лексеме настала су метафором према облику и припадају истој лексичко-семантичкој групи *врста одеће*.

Еквиполентни тип опозиције заступљен је код свих осталих парова: *венац / венец, прах / прах, њруд / труд* и *цвет / цвят*, а илустроваћемо га примером пара *венац / венец*. Секундарне реализације оба члана пара настале су метафоријском асоцијацијом по облику, али међу њима нема поклапања. Тако српски члан укључује СР са значењем: 'сплет плодова и јестива у кругу' = б. *њлијка*, 'назив кружним улицама' = б. *кръгообразна улица*, 'коса у кругу' = б. *кръгла плитка*, 'светао колут око Сунца, Месеца и звезда' = б. *сияние*, 'планински ланац' = б. *њланинска верига* и 'руб, обод, ивица' = б. *рњб, ивица*. Бугарски члан пара обухвата следеће ДСР: 'месеста обвивка на челюст' = ср. *десни*, 'корона за венчавка' = ср. *круна*, преносно значење 'венчило, женитба' = ср. *удаја, женидба*, 'изобразено на икона сияние от метал' = ср. *ореол* и 'завършек на трудно и значително дело' = ср. *круна*.

Женски род

Малобројне парове женског рода подтипа Б₂1.0 приказаћемо у целини: *грџа / грџа, даска / дџска, масџ / мас* и *чаџа / чаџа*. Све лексичке компоненте парова означавају предмете (праве именице).

У семантичким односима међу члановима парова опажамо привативну опозицију. Тако у паровима *греда / греда, даска / дџска* и *масџ / мас* семантичка структура српског члана обухвата сва значења бугарског члана, док је пару *чаџа / чаџа* обрнуто. У овом примеру бугарски члан са значењем 'негољам отворен сџд за пиене' обухвата и специјално значење 'мала посуда од стакла из које се пије' српске лексеме *чаџа*. Бугарској лексеми недостаје семантичка компонента према намени и материјалу из којег је израђена ова посуда, тј. бугарска лексема *чаџа* укључује значења српске лексеме *чаџа* и *шоља*. Наиме, у бугарском језику лексеми *чаџа* можемо наћи у синтагмама типа *чаџа мляко, чаџа чай* и *чаџа кафе*, док се у српском језику у таквим синтагмама јавља лексема *шоља* (*шоља млека, шоља чаја* и *шоља кафе*). У примеру пара *чаџа / чаџа* семантичка спојивост српског члана ограничена је у односу на бугарски члан. Извор хомонимије између лексичке компоненте је сема нижег ранга која показује намену, дакле хомонимија постоји на нивоу семантичке периферије.

Средњи род

Именички парови средњег рода подтипа $B_21.0$ су: *жџџо / жџџо, коло / колело* и *масло / масло*. Чланови парова означавају предмете, а компоненте пара *жџџо / жџџо* су фитоними. Хомонимичне лексеме се одликују развијеном полисемантичком структуром, при чему су им неке од ССР заједничке, а неке диференцијалне, због чега сва три пара имају еквиполентни тип семантичке опозиције. На пример, у пару *коло / колело* српски члан поседује широк спектар секундарних реализација, од којих је већина диференцијална у односу на значења бугарског члана: 'народни плес' = б. *хоро*, 'фиг. круг људи, здружен каквом везом' = б. *крџг*, 'скуп оних који су у исто време завршили какву школу' = б. *вџпуск*, 'низ, скуп књижевних дела истог издавача' = б. *поредиџа, серија*, 'биол. велики скуп у систематици биљака или животиња' = б. *клас*, 'астр. јато, скупина звезда' = б. *сџзвездије* и 'сџ. низ натечања, такмичења у разним спортским дисциплинама' = б. *тур, крџг*. Бугарски члан поседује само једну ДСР са значењем 'велосипед' = ср. *биџикл*, која је настала синегдохом.

Подџий $B_22.0$ Моџивисани именички хомонимични џарови

Овај подтип садржи именичке парове чије су семантичке компоненте мотивисане лексемом која је кореспондентна у српском и

бугарском језику. Веома је продуктиван и обухвата именице сва три рода које су изведене, дакле секундарне су у оба језика. На нивоу њихових ПСР имамо очекивано семантичко поклапање, док се њихове ССР разилазе, што је очекивано с обзиром на то да је у питању секундарни ниво секундарних лексема. Наиме, то је ниво на којем не можемо очекивати да су лексеме изведене свим уобичајеним семантичким трансформацијама (метафором, платисемијом, синегдохом), већ само метонимијом и семантичким померањем њеног полазног садржаја (ГОРТАН-ПРЕМК 1997: 12–13). Како су ССР на даљим семантичким нивоима сиромашне по семском саставу, логично је да неке од ових реализација припадају термилошким системима (зоонимији, медицини, банкарству). Наша грађа то потврђује код именица сва три рода, што ћемо представити примерима. Ово значи и да бројност парова чији су чланови семантички идентични морамо схватити условно. С једне стране, бројни су примери у којима чланови имају једнозначну семантику својих ПСР, али с друге стране, за разлику од немотивисаних хомонимичних лексема, њихова полисемантичка структура је слабије развијена, тако да је релативно мало хомонимичних парова на секундарном нивоу. Тиме се објашњава чињеница да хомоними подтипа Б₂.0 најчешће стварају привативну опозицију, тј. један од чланова укључује у своју полисемантичку структуру једино значење другог члана.

Мушки род

Многобројни именички хомоними мушког рода спадају у парове чији су чланови мотивисани глаголом или именицом. Од глагола су настале лексичке компоненте у паровима *зайвор* / *затвор*¹, *излеи* / *излет*, *мирис* / *мирис*, *йоскок* / *подскок* и *резач* / *резач*, док је хомонимски пар *йчелар* / *пчелар* настао од именице (пчела). ПСР чланова парова могу означавати конкретне предмете: *зайвор* / *затвор*¹, *резач* / *резач* и *йчелар* / *пчелар*, као и апстрактне појмове: *излеи* / *излет*, *мирис* / *мирис* и *йоскок* / *подскок*. Српски члан хомонимичног пара се, за разлику од бугарског, одликује развијенијом полисемантичком структуром која обухвата најчешће једино значење бугарског члана. Сви примери овог подтипа имају привативни тип семантичке опозиције. Као примере наводимо парове *йоскок* / *подскок* и *резач* / *резач*. Код пара *йоскок* / *подскок* српска лексема обухвата једино значење бугарског парњака, док је међујезичка хомонимија мотивисана диференцијалном термилошком ССР са значењем 'врста отровне змије *Vipera ammodytes*' = б. *пепелянка*. У другом примеру

резач / *резач* српска лексема такође има развијенију епидигму у односу на бугарску. Њено основно значење поклапа се са јединим значењем бугарског члана, а ССР су: 'направа за резање' = б. *резачка* и 'оштрач' = б. *острилка*, које су ланчано повезане са основним значењем. Хомонимичност је код парова *резач* (направа за резање) / *резач* (човек) и *резач* (оштрач) / *резач* (човек) условљена одсуством заједничке архисеме – 'направа за резање, односно оштрење' / 'човек'. Хомонимичне лексеме из свих наведених примера повезане су неком од сема нижег ранга и припадају различитим лексичко-семантичким групама.

Женски род

Именички хомоними женског рода обухватају око сто тридесет парова. Већина њихових лексичких компонената изведена је из именице: *брадавица* / *брадавица*, *бројаница* / *броеница*, *главница* / *главница*, *градина* / *градина*, *иглица* / *иглица* (-ичка), *калуђерица* / *калугерица*, *корица* / *коричка*, *меџлица* / *метлица* (-ичка), *ограда* / *ограда*, *џасџирка* / *пастирка*, *чистџачица* / *чистачка* и др. ПСР ових лексема именују лица (*калуђерица* / *калугерица*, *џасџирка* / *пастирка*, *чистџачица* / *чистачка*), предмете (*брадавица* / *брадавица*, *бројаница* / *броеница*, *градина* / *градина*, *иглица* / *иглица* (-ичка), *меџлица* / *метлица* (-ичка), *корица* / *коричка*, *ограда* / *ограда*) или апстрактне појмове (*главница* / *главница*). Неке од ових лексема имају и терминолошке реализације из области зоонимије: *калугерица* = ср. *вивак* (птица) и *џасџирка* = б. *стърчиопашка* (птица), фитонимије (*главница* = б. *главня*, *иглица* = б. *здравец* и *метлица* = б. *метличина*), анатомије (*брадавица* = б. *зърно на гърда*) и технике (*чистачка* = ср. *брисач на колима*), које су настале метафоричким асоцијацијама према облику.

У наведеним примерима именичких парова женског рода постоје лексеме које су настале додавањем моционог суфикса *-ца*: *калуђерица*, *џасџирка*, *чистџачица*. На пример, лексема *чистџачица* везана је за придев *чистџ* посредством именице мушког рода *чистџач*, која је, пак, за придев *чистџ* везана преко глагола *чистџиџи*.

Код свих наведених примера учачавамо привативну семантичку опозицију, при којој, у већини случајева, српски члан обухвата семантичку структуру бугарског члана који је често моносемичан (*брадавица* / *брадавица*, *бројаница* / *броеница*, *главница* / *главница*, *градина* / *градина*, *иглица* / *иглица* (-ичка), *корица* / *коричка*, *меџлица* / *метлица* (-ичка), *ограда* / *ограда*, *џасџирка* / *пастирка*). На

пример, у пару *градаина / градина* српски члан поседује ДСР са значењима 'ограда' = б. *оградено място*, 'рушевина старога града, место где је некада био град' = б. *варош*, 'аугм. и њеј. од град' = б. *голям град*. Знатно ређе бугарски члан има развијенију епидигму, која обухвата и значење српске лексичке компоненте. Од наведених примера то су парови: *калуђерица / калугерица* и *чистџачица / чистачка*. Рецимо, код пара *чистџачица / чистачка* бугарски члан има ДСР са значењем 'устройство за механично почиствање на предното и задно стъкло на автомобил, обикн. при дъжд или сняг' = ср. *брисач на колима*.

Средњи род

Именичких хомонима средњег рода подтипа Б₂.0 има двадесет, а њихове лексичке компоненте настале су од глагола. Навешћемо неке од них: *дело / дело*, *коџање / копане*, *орање / оране*, *џрање / пране*, *расџројсџиво / разстройство*, *саучешће / сџучастие* и др. Њихова основна значења именују апстрактне појмове и процесе, док ССР означавају и апстрактне и конкретне појмове. Скоро код свих чланова наведених примера уочава се привативна опозиција. У већини случајева српски члан обухвата целокупну епидигму бугарског члана (*коџање / копане*, *орање / оране*, *џрање / пране* и *саучешће / сџучастие*), а ређе бугарски члан обухвата сва значења српске компоненте пара (*расџројсџиво / разстройство*). Први случај привативне опозиције представимо на примерима парова *коџање / копане* и *орање / оране*. Српски чланови парова, поред реализација које означавају процес, радњу имају и по ССР које именују предмете: 'окопана земља' = б. *изкопана земя или нива* и 'поорана узорана земља, ораница' = б. *изорана земя или нива*. У наведеним примерима ССР су диференцијалне и представљају мотиваторе међујезичке хомонимије. У другом случају привативне опозиције забележене код пара *расџројсџиво / разстройство* мотиватор хомонимије је ССР бугарског члана са значењем 'диария, дрисџк' = ср. *џролив*.

Еквиполентни тип опозиције забележен је код пара *дело / дело* чије лексичке компоненте имају развијену полисемантичку структуру. Српски члан поседује термилошко диференцијално значење 'огрешење о закон' = б. *престъпление*, а бугарски члан има два диференцијална термилошка значења: 'сџдебен процес' = ср. *судски џроцес*, *џарница* и 'сџбрани, подредени книжа, документи с определена цел' = ср. *досије*, *сџиси*, *акџи*.

Закључак

Семантичка дивергенција код заједничких именица словенског порекла у српском и бугарском језику огледа се у четири врсте семантичке опозиције код чланова међујезичких хомонимичних парова, а то су: опозиција семантичке искључивости, еквиполентна, привативна и енантиосемична опозиција. Дивергенција је најизраженија код парова из бројчано ограничених група $B_1 1.1$ и $B_1 2.1$, које обухватају немотивисане и мотивисане именичке лексеме без ЗСК на нивоу основних и изведених значења. Следећи ступањ дивергентности видљив је код хомонимичних лексема које имају еквиполентни тип семантичке опозиције и повезане су посредством: а) ЗЕСС или б) ЗСР. Прва врста еквиполентног повезивања обухвата већи део хомонима мушког и женског рода из групе $B_1 1.2$. У групи $B_1 2.2$ она је највише заступљена код хомонима средњег рода и најмање код хомонима мушког рода. Ова врста повезивања уочава се само код по једног примера хомонимичног пара мушког и средњег рода подтипа $B_2 2.0$, где је условљена одсуством заједничке архисеме. Привативни тип семантичке опозиције нешто је мање заступљен и бележи се код типова B_1 и B_2 . Најдоминантнији је код хомонима сва три рода у подтипу $B_2 2.0$. Такође, уочава се и код хомонима из типа B_1 , тачније код лексичких компонената мушког рода парова групе $B_1 1.2$ и код већине парова $B_1 2.2$. Ова опозиција је слабије заступљена код хомонима женског и средњег рода ових група. Најређе се бележи енантиосемична опозиција, представљена код два пара у групи $B_1 2.2$, а која обухвата мотивисане именичке хомонимичне парове са ЗСК.

Два су разлога за појаву међујезичке хомонимије код заједничких лексема словенског порекла у српском и бугарском језику. Први разлог представља случајно поклапање фонолошких облика лексема, а други је повезан са распадом некада заједничких полисемантичких структура, након чега се појавио различит степен дивергентности у значењима једног броја словенских лексема у оба језика.

Скраћенице

арх.	архаично
астр.	астрономија
аугм.	аугментатив
б.	бугарски језик

биол.	биологија
БТР	Български тълковен речник
дијал.	дијалекатско
ДСР	диференцијална семантичка реализација
ж.	женски род
заст.	застарело
ЗЕСС	заједнички елемент(и) из семског састава
ЗСК	заједничка семантичка карика
ЗСР	заједничка семантичка реализација
ЗЕСС	заједнички елементи из семског састава
књ.	књижевно
м.	мушки род
мн.	множина
пеј.	пејоративно
покр.	покрајинско
ПСР	примарна семантичка реализација
РБЕ	Речник на българският език
РМС	Речник Матице српске
РСАНУ	Речник Српске академије наука и уметности
с.	средњи род
сп.	спорт
ср.	српски језик
ССР	секундарна семантичка реализација
фиг.	фигуративно

Ознаке

/	хомонимични однос
//	енантиосемични однос

Цитирана литература

- АЛЕКСИЋ, Мариана. *Српско-бугарска (бугарско-српска) енантосемија и квази-енантосемија*. Филолошки факултет, Београд: Чигоја штампа, 2015.
- БАЛКАНСКИ, Т. *Јавлението енантосемија в съвременния български език*. София: Български език, XXIX/2, Софија 1979.
- БЕР 1971–1999 (Георгиев, В., И. Гълъбов, И. Заимов, С. Илчев). *Български етимологичен речник*, I–V, София, 1971–1999.
- БЕР 2002 (В. Анастасов, Х. Дейкова, Л. Димитрова-Тодорова, У. Дукова, М. Михайлова, Д., М. Начева, М. Рачева, Г. Риков, Л. Селимски, Т. Тодоров). *Български етимологичен речник*. т. VI, София 2002.
- БЕР 2013 (В. Анастасов, Х. Дейкова, Л. Димитрова-Тодорова, У. Дукова, М. Михайлова, Д., М. Начева, М. Рачева, Г. Риков, Т. Тодоров). *Български етимологичен речник*. т. VII, София 2013.

- БСР (М. Младенов). *Бугарско-српски речник*. Београд: Завод за уџбенике, 2016.
- БТР (Л. Андрейчин, Л. Георгиев, С. Илчев, Н. Костов, И. Леков, С. Стойков, Ц. Тодоров). *Български тълковен речник*. София, 1994.
- ГОРТАН-ПРЕМК, Даринка. „Полисемија и хомонимија у српскохрватском језику“, *Јужнословенски филолог*, XL, Београд: Институт за српски језик САНУ, 1984: стр. 11–19.
- ГОРТАН-ПРЕМК, Даринка. *Полисемија и организација лексичког система у српскоме језику*. Београд: Завод за уџбенике, 1997.
- ГРИЦКАТ, Ирена. „Стилске фигуре у светлу језичких анализа“. *Наш језик*, књ. 16, Институт за српски језик САНУ, Београд 1967.
- ДРАГИЋЕВИЋ, Рајна. *Лексикологија српског језика*. Београд: Завод за уџбенике, Београд 2007.
- ЗАРКОВ, А. и П. Трифионов. *Србско-български речник*. София 2004.
- МАТИЈАШЕВИЋ, Јелка. „Хомонимија или полисемија (на примеру руских и српскохрватских енантиосемичних лексема)“. *Kontrastivna jezička istraživanja*, Zbornik radova sa IV Simpozijuma, Novi Sad 1990: стр. 309–313.
- РАДЕВА, В. *Българското словообразуване*. София: Универзитетско издателство „Климент Охридски“, 1987.
- РАДИЋ-ДУГОЊИЋ, Милана. *Међујезички хомоними и њароними у руском и српскохрватском језику*. Горњи Милановац: Дечје новине, 1991.
- РБЕ. *Речник на българския език*. БАН, т. I–XIV, София, 1977–2012.
- РМС. *Речник српскохрватског књижевног језика*. т. I–VI, Нови Сад–Загреб: Матица српска – Матица хрватска, 1967–1976.
- РНДБЕ (Е. Пернишка, Е., Д. Благоева, С. Колковска). *Речник на новите думи в българския език*, София: Наука и изкуство, 2010.
- РСАНУ. *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. т. I–XIX, Београд: Институт за српски језик, 1959–2014.
- РСЈ. *Речник српског језика*. Нови Сад: Матица српска, Нови Сад, 2007.
- СБР (А. Игов, А). *Србскохрватско-български речник*, Второ допуљнено издање, София 1983.
- СБРТО (Ц. Иванова, М. Алексич). *Србско-български речник – Тематичен. Омонимен*. Београд: Завод за уџбенике, 2007.
- ШАМРАЈ, Т. „Прояви на енантиосемија при означаване на количествени категории от съществителните имена“, *Български език*, кн. 2, София, 1981: стр. 150–156.
- ШИПКА, Милан. „Енантиосемија у српском језику“. *Дескриптивна лексикографија стандардног језика и њене теоријске основе*, Нови Сад – Београд: Српска академија наука и уметности; Матица српска, Институт за српски језик САНУ, 2002: стр. 149–162.
- ТАФРА, Branka. „Razgraničavanje homonimije i polisemije (leksikološki i leksikografski problem)“. *Filologija*. knj. 14, Zagreb 1986.

Мариана З. Алексич

ТИПОЛОГИЈА ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИИ ЛЕКСЕМ
СЛАВЈАНСКОГ ПРОИСХОЖДЕНИЯ С ОДИНАКОВЫМИ КОРНЯМИ В
СЕРБСКОМ И БОЛГАРСКОМ ЯЗЫКАХ
(сопоставительный подход)

Резюме

В статье исследуется семантическое отношение лексем славянского происхождения с одинаковыми корнями в современном сербском и болгарском языках, а также их фонологическая и просодическая адаптации и интеграции в лексические системы обоих языков. Фокус направлен на широкий диапазон конвергенции и дивергенции в семантике формально похожих именных лексем, который идет от формально-стилевой одинаковости до семантической исключительности. В исследовании, также, представлена методологическая процедура для компаративистского семантического анализа общих лексем славянского происхождения в языках одинаковой генетической (славянской) основы.

Ключевые слова: межъязыковая энантиосемия, межъязыковая омонимия, семантическая эквивалентность, семантическая неэквивалентность, семантическая реализация, омонимичная пара (слов).

Mariana Z. Aleksić

A TYPOLOGY OF LEXICAL SEMANTIC RELATIONS BETWEEN NOMINAL
LEXEMES OF SLAVIC ORIGIN WITH IDENTICAL ROOTS IN SERBIAN AND
BULGARIAN
(a comparative approach)

Summary

This paper discusses the semantic relations between common nouns of Slavic origin in contemporary Serbian and Bulgarian, as well as their phonological and prosodic adaptations and integrations in the respective lexical systems. The emphasis is laid on a wide scope of convergence or divergence in the semantics of formally similar nominal lexemes, ranging from formal-stylistic equivalence to semantic exclusivity. This research presents the methodological procedure for a comparative semantic analysis of common noun lexemes of Slavic origin in genetically related (Slavic) languages.

Keywords: interlingual enantiosemy, interlingual homonymy, semantic equivalence, semantic non-equivalence, semantic realization, homonymic pair.